

Кузнецова Г.,

доцент кафедри української мови, літератури
та методики навчання
Навчально-наукового інституту
філології та історії
Глухівського національного
педагогічного університету ім. О. Довженка,
кандидат педагогічних наук, доцент
prorektor15@gmail.com

ORCID iD 0000-0002-3863-1911

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФОНЕТИКИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Анотація У статті здійснено аналіз генези фонетичної системи української мови, методики її навчання, обґрунтовано значущість історичних процесів становлення фонетики у формуванні фахових компетентностей майбутніх учителів української словесності. З'ясовано, що більш продуктивними етапами дослідження фонетики української мови, методики її навчання в освітніх закладах були: помежів'я XIX–XX ст.; 20–30-ті рр. XX ст.; часи незалежності України. Простежено підходи, методи, технології навчання фонетики. Унаочнено періоди походження мови, які гіпотетично мовознавцями зорієнтовані на хронологічні відтинки. Досліджено підходи, принципи, на засадах яких відбувалося становлення фонетики та фонетичної лінгводидактики української мови: ретроспективний, історичний, сталого розвитку, динамічний, «членування масиву знань» (за К. Тищенком). Проаналізовано й узагальнено найдавніші звукові зміни, описані М. Жовтобрюхом у монографії «Історія української мови. Фонетика». Результати аналізу представлено як фонетичний кейс «Факти з історії фонетики рідної мови: найдавніші звукові зміни, їх національна унікальність».

Ключові слова: генеза фонетики та методики її навчання, лінгводидактика, методика навчання фонетики, учитель української мови та літератури, фонетична система української мови.

© Кузнецова Г., 2023

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023

Вступ. З-поміж аналізу проблем організації освітнього процесу у вишах України, де здійснюється підготовка майбутніх фахівців мовно-літературної освітньої галузі, чітко окреслюється проблема формування готовності вчителів-словесників до роботи в часи реальної та інформаційної війни, здатних об'єктивно усвідомлювати значення української мови для перемоги та об'єднання нації, глибоко й критично студіювати історію становлення мови, її системи, мовних явищ і одиниць, аналізувати й опанувати понад тисячолітній досвід української лінгвістичної та лінгводидактичної творчості; спроможних не лише кваліфіковано навчати мови, а й правильно витлумачувати її етнополітичний зміст, пояснювати, «<...> як мова, постаючи з природного звуку і потреби, стає матір'ю і хранителькою того найвищого й найвитонченішого, що містить у собі людство» (Роланд Піч, 2018). Означене вкотре переконує, що мова — явище національне,

суспільне, історично пов'язане з розвитком народу, складниками якого є політичні, ідеологічні, національні, освітні, наукові та інші процеси. Мова дотична до кожного складника, проте вона має специфічні закони розвитку, які можуть самотвердити мову, возвеличити, чи, навпаки, асимілювати її, і навіть нівелювати. Світовими науковими лінгвістичними традиціями (індійською, єгипетською, китайською, греко-римською, арабською тощо) унаочнено, що до таких законів передусім належать фонетичні, спрямовані на дослідження звука як основної архітектонічної одиниці мови та опанування вміннями послугувати мовним звуком. За визначенням В. фон Гумбольдта, «<...> справжня дефініція мови може бути тільки генетичною. Вона є вічно повторюваною працею духу, здатною зробити артикульований звук вираженням думки» (Wilhelm von Humboldt, 1907, с. 46). З огляду на зазначене магістральним напрямом дослідження в системі

підготовки майбутніх учителів української словесності вбачаємо аналіз становлення фонетики української мови та методики її навчання крізь призму історичного розвитку самої мови, лінгводидактики.

Аналіз досліджень та публікацій.

Студіювання наукових лінгвістичних та лінгводидактичних праць (З. Бакум, І. Білодід, О. Біляев, Л. Булаховський, Т. Видайчук, О. Горошкіна, Л. Довбня, М. Жовтобрюх, С. Караман, І. Матвіяс, М. Пентиліук, Г. Півторак, Н. Плющ, В. Русанівський, В. Склярєнко, Н. Тоцька, Г. Циганок, Ю. Шевельов, С. Яворська та ін.) дає підстави виснувати, що питання генези фонетики української мови, методики опанування її завжди перебувало в полі наукового зору широкого кола дослідників. Проте виокремлення української фонетики в самостійну науку розпочинається лише в кінці XIX — на початку XX ст., що засвідчують праці П. Бузука, Г. Ващенко, В. Ганцова, І. Зілинського, О. Курило, А. Машкіна, К. Михальчука, І. Огієнка, О. Потєбні, О. Синявського, В. Сімовича, М. Сулими, Є. Тимченка та ін., доступ до яких довгий час було обмежено, оскільки «<...> всі науковці були у сфері засягу советського режиму <...>; докладено зусиль, щоб знищити твори їхні, замовчати відкриті ними» [Шерех Ю., 1954 с. 5], і в царині фонетики зокрема як «основі всієї наукової будови мови» (Булаховський Л., 1975, с. 58). Окрім цього, автентичність фонетичної системи української мови, методики її опанування притлумлювала русистська лінгвістика, переконувала в тому, що українською мовою «не можна молитися і філософствувати», вона є «в'язницею мислення» (Бацевич Ф. С., 2011, с. 210). При цьому нівелиювалися два основні рівні української мови — фонетичний і лексичний, настійно виформовувалася думка, що «фонологічні одиниці та їхні ознаки є внутрішніми структурними елементами мови, які жодним чином не пов'язані з когнітивною діяльністю мовців, зі значенням» (Бацевич Ф., 2011, с. 211).

Сьогодні простежуємо низку праць (Ф. Бацевич, О. Бондар, З. Бакум, Т. Видайчук, К. Городецька, Л. Довбня, О. Іщенко, П. Гриценко, О. Караман, М. Микитин-Дружинець, М. Пентиліук, К. Тищенко, Г. Циганок та ін.), у яких з опертям на фонетичне підґрунтя окреслюються тернисті шляхи історії української мови. Проте в науковому просторі не простежуємо теорії з фактичного студіювання генези фонетичної системи української мови на помежів'ї мовознавства та лінгводидактики.

Мета статті: здійснити аналіз генези фонетичної системи української мови, методики її навчання, простежити продуктивні етапи розвитку фонетики української мови, методики її навчання в освітніх закладах, дослідити періоди

походження української мови та розглянути найдавніші фонетичні зміни, їх відбиття в сучасній українській мові; розробити для майбутніх учителів-словесників фонетичний кейс «Факти з історії фонетики рідної мови: найдавніші звукові зміни, їх національна унікальність».

Виклад основного матеріалу. Основне підґрунтя становлення фонетики української мови, методики її навчання припадає на помежів'я XIX–XX ст. Найбільш сприятливими є 20–30-ті роки, коли схвалюються дозвоільні документи про вивчення української мови, а саме: Постанова про викладання в школах української мови (09.03.1919 р.), Декрет про вивчення української мови, запровадження її в освітніх установах (21.09.1920 р.).

У цей час в освітніх установах Києва, Харкова, Одеси, Львова активно формуються українські фонетичні школи.

У кінці XIX ст. — XX ст. значну роль у дослідженні автентичності фонетичної системи української мови відіграли знані діячі Колегії Павла Галагана (1871 р. заснування; працювала під опікою Київського університету Святого Володимира, називалася «школою українських академіків»; «розсадником українства» (за А. Кримським)). До її діяльності причетні В. Ганцов, А. Кримський, І. Франко та багато інших відомих особистостей. У ній працював П. Житецький — автор першої ґрунтовної праці про звукову систему української мови «Нарис звукової історії малоруського наріччя» (1876 р.). Саме П. Житецькому на підставі аналізу змін, що відбулися внаслідок двобічного процесу вокалізування зредукованих звуків *ь, ъ*, вдалося встановити «стійкі тенденції до рівноваги голосних і приголосних в історії української мови» (Плацинда В., 1987, с. 89). Його твердження щодо праглибокого коріння історії української звукової системи завжди було в полі зору наукових установ.

Обґрунтовано, що значущим для генези фонетичної системи української мови і методики її навчання є лінгводидактичний спадок В. Сімовича (1844–1944 рр.) (Кузнецова Г., 2020, с. 95–106).

У кінці 20-х р. XX ст. проблеми теорії і методики навчання української мови, і фонетики зокрема, починають досліджуватися в Лабораторії навчання української мови, що на той час була складником секції методики і дидактики Харківського інституту народної освіти. Нині це Відділ навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України, який залишається флагманом з-поміж освітніх установ України з розроблення наукових основ опанування методики навчання української мови, і фонетики зокрема.

Перші програми і підручники з української мови для освітніх закладів було створено саме в цій лабораторії в 30–40-х рр. XX ст. Ідеться

передусім про підручник А. Загородського «Грамматика української мови» (Морфологія) для шкіл з українською мовою навчання, опублікований у 1938 р. Видання змінювалося, витримало 17 видруків, останній — у 1956 р. У виданні 1938 р. окремо простежується розділ «Фонетика», де подано інформацію про голосні і приголосні звуки, сумнівні звуки, склад, буквосполучення *йо, во, м'який знак, апостроф, наголос, ненаголошені е, и*.

Науково-методичне підґрунтя навчання фонетики, що розглядається в структурі граматики, закладено в «Методиці викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі» (1939 р.) за авторством С. Чавдарова, який у цей час був керівником відділу (лабораторії) навчання української мови. Простежуємо, що в підручникові превалюють такі методи опанування фонетики: бесіда, зв'язний виклад матеріалу вчителем, порівняння, фонетичного розбору, спостереження над матеріалом мови тощо.

Особлива увага дослідженню та вивченню фонетики української мови приділялася лабораторією в повоєнні та 50–80-ті рр. XX ст. (праці О. Біляєва, Б. Кулика, В. Масальського, А. Медушевського, Л. Симоненкової та ін.).

У 1961 р. А. Медушевський захищає першу в Україні докторську дисертацію «Викладання фонетики і граматики української мови у восьмирічній школі» і стає фундатором навчання української фонетики, концентрує увагу на значенні ступеня володіння теоретичними, практичними знаннями з фонетики та суміжних філологічних дисциплін (граматики, орфографії, орфоєпії, синтаксису) як учителями, так і учнями; пропонує низку нових методів, прийомів опанування фонетичних основ у взаємозв'язку з усією системою мови. Пропонована вченим ідея не реалізована в лінгвометодиці повною мірою і нині.

Лінгводидактичні основи навчання фонетики в тісному поєднанні з досягненнями філології проглядаємо на помезж'ї XX–XXI ст. (90–2000-ні рр.). Потужними в царині технологій навчання фонетики, орфоєпії, орфографії української мови є наукові дослідження О. Біляєва, З. Бакум, М. Вашуленка, О. Горюшкіної, О. Караман, С. Карамана, М. Пентиліук, Л. Рускуліс, І. Хом'яка, теоретичні й методичні засади яких сьогодні успішно впроваджуються в діяльності закладів загальної середньої освіти, гімназіях у лінгводидактиці вищої педагогічної школи. Досліджено, що опірними підходами в навчанні фонетики є: системний, історичний, текстоцентричний; з-поміж методів виокремлюємо: кейс-метод, метод проєктів, вправ, дослідницький. Важливе місце у формуванні фонетичної компетентності майбутніх учителів-словесників обіймають ІКТ-технології (Кучерук О., Караман С., Караман О., Віннікова Н., 2019, с. 196–214).

У другому десятилітті XXI ст. інтерес до історії зародження української мови, аналізу її основних фонетичних змін помітно посилюється. Українські науковці різних освітніх галузей проблему походження української мови, становлення її фонетичної системи розглядають з інших позицій та міркувань, науково й політично розвінчують домінування фактично до кінця XX ст. Шахматівської теорії про опосередкований період спільнослов'янської мовної єдності між праслов'янською та власне українською мовами. Вітчизняні вчені продовжують справу, розпочату П. Ковалевим, О. Колесою, А. Кримським, К. Німчиновим, І. Огієнком, О. Потебнею, С. Смал-Стоцьким, Є. Тимченком, Ю. Шевельовим та ін., вони коріння проростання української мови настійно виривають із штучної стадії, що номінувалася «спільноруською» («спільнослов'янською», «праруською») мовою-оснотою української, російської, білоруської мов, а отже, обстоюють автентичність фонетичної системи української мови, уточнюють критерії періодизації української літературної мови. Сьогодні превалює «науково вмотивована українськими вченими концепція постання української мови на праслов'янському ґрунті» (Христенко В., 2009, с. 174), а темпоральність генези української мови та її фонетичної системи як самобутньої особливості української нації визначається таким часовим відтинком: VI–XXI століття.

Досліджено, що погляди вчених-лінгвістів на періоди, які відображають найсуттєвіші фонетичні зміни в системі української мови, гіпотетично зорієнтовані на такі хронологічні межі: протоукраїнська мова: VII–X ст.; давньоукраїнська мова: XI–I половина XIV ст.; староукраїнська мова: II половина XIV ст. — I половина XVII ст.; нова українська мова: II половина XVII ст. — наш час (Дружинець М., с. 32–33). На підставі глибокого аналізу фонологічних змін Ю. Карпенко виокремлює період кінця II тисячоліття до н.е. – IV ст. н.е. (Карпенко Ю., 1993, с. 3–8), де починає формуватися фонетична система прадавніх слов'янських діалектів, які склалися в лоні давньоіндоевропейської мови і стали основою майбутньої української літературної мови. Нові підходи, критерії до періодизації генези української мови, і на засадах аналізу змін, які відбувалися в її фонетичній системі, спонукають до перегляду, переоцінки праць з історії становлення української фонетики та включення матеріалу з вагомих історичних процесів генези фонетики до лінгводидактики української мови, скеровують до пошуку інноваційних методів і прийомів опрацювання та опанування майбутніми вчителями-словесниками лінгвістичного досвіду.

Потужною для такого ретельного вивчення видалася монографія колективу науковців Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні

М. Жовтобрюха, В. Русанівського, В. Складенка «Історія української мови. Фонетика», укладена на засадах ретроспективного підходу, принципу історизму та розвитку, і зорієнтована на дослідників, викладачів, аспірантів, учителів, студентів. Праця є фундаментальним лінгвістичним дослідженням, складним для аналізу. З огляду на це ми спробували простудіювати розділ монографії «Фонетика» з покликанням на короткі коментарі інших лінгвістів та спроекувати для студентів, майбутніх учителів української словесності, фонетичний кейс «Факти з історії фонетики рідної мови: найдавніші звукові зміни, їх національна унікальність».

Аналіз означеної праці засвідчує, що первісним джерелом фонетики та фонології сучасної української мови була праїндоевропейська, яка умовно налічувала 58 фонем, із-поміж них — 30 голосних та 28 приголосних. У системі голосних виокремлювалися звуки *короткі*: *i*, *e*, *ä*, *ö*, *ü*; *довгі*: *ī*, *ē*, *ā*, *ō*, *ū*; *дифтонги короткі*: *ēi*, *ēu*, *āi*, *āu*, *ōi*, *ōu*; *довгі*: *ēī*, *ēū*, *āī*, *āū*, *ōī*, *ōū*, і складотвірні *сонанти*, які також класифікувалися на *довгі і короткі*: *ī̯*, *ē̯*, *ā̯*, *ō̯*, *ū̯*, *ī̯*, *ē̯*, *ā̯*, *ō̯*, *ū̯*. Найсуттєвішою особливістю індоєвропейських голосних було те, що вони протиставлялися не тільки за якістю (а — о), а й за часокількістю (ä — ā). Усі вони виконували в мові фонематичну функцію — становили фонологічну систему праїндоевропейського вокалізму. Система праїндоевропейського консонантизму складалася з таких приголосних звуків: 1. *Губні* b, bh, p, ph, w, ʷ. 2. *Передньоязикові*: а) зубні: d, dh, t, th, z, s; б) носові: m, n; в) плавні: l, r. 3. *Середньоязикові*: j, i. 4. *Задньоязикові*: а) чисті g, k, gh, kh; б) лабіалізовані gʷ, kʷ, gʷh, kʷh; в) палаталізовані g, k. Звернімо увагу на те, що систему приголосних вибудовано за принципом градауальності щодо їх творення — від передньоязикових до задньоязикових. Окрім цього, як і в сучасній українській мові, приголосні диференціювалися на сонорні та шумні. До сонорних уприналежено: b, w, m, n, l, r, j. Решта консонантів були шумними та класифікувалися на дзвінки, глухі.

На підставі праїндоевропейської фонологічної системи пізнішого періоду унаслідок певних фонетичних змін склалася фонологічна система *праслов'янської* мови. На основі реконструкції та історично-порівняльного методу науковцями з-поміж змін виокремлено найдавніші, такі, що відбувалися під час формування фонетичної системи *праслов'янської* мови та знайшли свій унікальний прояв в системі української. Простежимо деякі з них: 1) утрата придигових проривних приголосних і перехід їх у звичайні проривні: bh — b, ph — p, dh — d, th — t, gʷh — gʷ, kʷh — kʷ, наприклад: *bhratr → *bratr → укр. *брат*; 2) перехід задньоязикових лабіалізованих gʷ, kʷ у нелабіалізовані g, k: *gʷōr → *gor → *гор* *бти* → укр. *горіти*; 3) утрата складотворчих r, l, m, n, унаслідок чого при них почали

розвиватися голосні призвуки [i], [ū]: як-от: *vīk → *vīk → *вільк* → *вовк*; *grdlo → *gūrdlo* → *гърло* → *горло*; 4) позиційна зміна s у x. М. Жовтобрюх зазначає, що приголосного [x] у складі праїндоевропейського консонантизму не було, імовірно, він виник на протослов'янському ґрунті на місці задньоязикового придигового kh у словах на зразок: *холод*, *хотіти*, *соха*, *хорт*; та із праїндоевропейського s у позиції після голосного високого підняття i, ī, ū, ū та приголосних r, k, як-от: укр. *тихий* — лит. *teisús* (справедливий); укр. *сухий* — лит. *soĩsas*, укр. *мох* — лат. *muscus*.

Через певний відтинок часу внаслідок цих та інших змін фонетична система *праслов'янської* мови нараховувала 37 фонем, із них — 22 голосні та 15 приголосних. Шиплячих у фонетичній системі не було, вони виникли пізніше внаслідок палаталізаційних процесів приголосних із наступним [j].

Далі з'ясовано зміни в системі голосних, наприклад: злиття [ä] та [ō] в одному звукові [o]; злиття [ā] та [ō] у звукові [a]; давньоіндоєвропейський [ē] змінився на звук [e] звичайної довготи (мед, небо); праїндоевропейський [ē] на слов'янському ґрунті після твердих приголосних змінився на відкритий голосний переднього ряду [ä], що пізніше трансформувався в [e] (б): *vēr — *vātr (в укр. — і вітер). Доведено, що розвитку набули чергування (e // o: нести — носити; i // a: сісти — садити; e // i: летіти — літати; o // a: гонити — ганяти). Звуки у складі поєднувалися за висхідною звучністю, набув дії закон відкритого складу, як-от: *sad-ja → *sa-dja (сажа), почала формуватися майбутня «ядрова модель складу української мови: приголосний — голосний» [Фаріон І., 2007, с. 27]. Із обігом часу закон став основою багатьох фонетичних процесів, із-поміж яких: спрощення (*kudnonti → *kunonti; укр. кидати — кинути); протетичність (ses-ra → *se-sra → *se-stra; укр. сестра); зміна звуків (проривних plet-ti → *ple-tti → *ple-sti; укр. плести; ved-ti → *ve-dti → *ve-sti; укр. вести; tt, dt → s; pektis → nič; kt → č); усичення приголосних (*slovo → *slovo; укр. слово); з'ява носових *ē, *ō (символів з огонеком — діакретичним знаком-гачком, розміщеним у нижньому правому куті, який, очевидно, символізував додатковий носовий призвук, що залишився від приголосного n і в умовах дії закону відкритого складу перед іншими приголосними не міг самостійно функціонувати: gon-ka → gō-ka, ст.-сл. рѣка (укр. рука); *men-sos → *mēsō, ст.-сл. мѣсо (укр. м'ясо). У кириличній абетці на позначення звуків ē, ō існували букви юси — юс малий (Ѧ) → [e], вимовлявся як *ен* або *ем*; юс великий (Ѩ) → [o], вимовлявся як *он* або *ом*. «Функціонували ще йотовані варіанти юсів — літери-лігатури: Ѧ (j+ē, вимовлявся як *йен*, *йем*), Ѩ (j+ō, вимовлявся як *йон*, *йом*)» (Медведев Ф., 1951, с. 83). Із плином часу носові ē, ō деназалізувалися, [e] перейшов в [ä], [a] та в [e] (*mēta →

mäta, *męso → *mäso*, *desęto → *desätę*; укр. *м'ята*, *м'ясо*, *десять*; болг. *менѣта*, *месо*, *десет*), а звук *o* трансформувався в [u], [y] (*ronka → *ręka → *ruka*; укр. *рука*; *zvękъ → *zvukъ*; укр. *звук*; *dębъ → *dubъ*; укр. *дуб*). «Юси, пише Ф. Медведєв, ще довго зберігалися в графіці: Ж — до кінця XII ст., А — до XVIII ст. <...>. У сучасній українській мові Ж (юс великий) передається звуком *y* (*ju*), а А (юс малий) — звуком *a* (*ja*)» (Медведєв Ф., 1951, с. 83). Згодом у складі вокалізму витворилося 11 звуків, із-поміж них уже в VI–VII ст. було 5 передніх: і, є (ѣ), е, є та 6 непередніх: у, и, ъ, о, ѓ, а. У системі консонантизму нараховувалося 25 приголосних (Жовтобрюх М., 1979, с. 75–140).

Студентам-словесникам пропонуємо усвідомлено проаналізувати фонетичний кейс, трансформувати його в креолізований текст, спроектувати презентацію, розробити власні кейси, наприклад, із тем «Результати палаталізації у сполученні з наступним *j*», «Закон відкритого складу», «Монофтонгізація дифтонгів»-тощо.

Майбутні учителі української мови і літератури у процесі студіювання ретроспективних основ становлення української звукової матриці, повинні усвідомити, що доки не відбулося розмежування понять «мова» і «мовлення», «діалект і власне мова», «усне мовлення і письмо», з'ясування сутності кореляційних пар «звук — буква», «фонема — звук», основні проблеми фонетики української мови — причини змін у фонетичній системі, формування її термінології, процеси

взаємодії звуків (звукосполучуваність), класифікація звуків, їх квантитативна (кількісна) характеристика, роль звуків у мовленні тощо — розглядалися різноструктурно: у граматиці, риторичі, просодиці, поетиці, метриці. Чималий відтинок часу сутність лексем «буква» і «звук» ототожнювалися, змішувалися навіть у викладанні мов, точилися дискусії щодо термінів «буква», «літера». В україністиці й досі простежуються розбіжності науковців у поглядах на «фонему».

Висновки. У ході проведення наукового дослідження було з'ясовано, що становлення фонетичної матриці української мови, методики її опанування в освітніх установах — це складний пошук логічного зв'язку минулого із сучасним та не менш складне завдання вибудови мовного майбуття, яке висвітлюватиме національну неповторність, спонукатиме до усвідомлення її значущості, до ствердження через мову ментального образу нації.

Отже, історичні закономірності становлення звукового ладу української мови є ознакою нації, унікальним етнополітичним феноменом, сутність і значення якого майбутні вчителі української мови і літератури мають не лише усвідомлювати, а й уміло оперувати ним під час навчання української мови в закладах освіти, добирати підходи, методи, форми, засоби, способи, аби доступно й цікаво мовну фонетичну ретроспекцію, ментально-лінгвістичний досвід передавати майбутнім поколінням.

ДЖЕРЕЛА

1. Бацевич Ф. С. Історія лінгвофілософських учень : підручник. 2-ге вид. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 210 с.
2. Булаховський Л. А. Вибрані твори в п'яти томах. Т. 1. Загальне мовознавство. Київ : Наукова думка, 1975. 496 с.
3. Дружинець М. Генеза української літературної мови у гіпотезах та концепціях Ю. Карпенка. *Записки з українського мовознавства* : збірник наукових праць. Вип. 29. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2022. С. 24–36. URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/262342> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Жовтобрюх М., Русанівський В., Скляренко В. Історія української мови. Фонетика. Київ : Наукова думка, 1979. 367 с.
5. Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза походження української мови. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 3–8.
6. Кузнецова Г. П. Мовознавча спадщина В. Сімовича та її роль у формуванні фонетичної компетентності майбутніх учителів-словесників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. Глухів, 2020. Вип. 3(44). С. 95–106. Doi: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2020-3-44-95-106>
7. Кучерук О. А., Караман С. О., Караман О. В., Віннікова Н. М. Використання ІКТ для формування фахових компетентностей у майбутніх учителів української мови і літератури. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. № 3. Т. 71. С. 196–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_71_3_16 (дата звернення: 20.10.2023).
8. Плачинда В. П. Павло Гнатівич Житецький. Київ : Наукова думка, 1987. 208 с.
9. Роланд Піч Вільгельм фон Гумбольдт про зв'язок між національним характером і національною мовою. *Український світ* : науково-популярний журнал. 2018. URL: <https://ukrsvit1.com.ua/kultura/vykhovannia-j-osvita/roland-pich-vilhelm-fon-humboldt-pro-zv-iazok-mizh-natsionalnym-kharakterom-i-natsionalnoiu-movoju.html> (дата звернення: 05.11.2023)

10. Фаріон І. Мова — краса і сила: Суспільно-креативна роль української мови в XI — середині XIX ст. 2-ге вид. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. 212 с.
11. Христенюк В. Критерії періодизації історії української мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : Збірник наукових праць / відп. ред. Л. І. Мацько. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 169–174.
12. Шерех Ю. Всеволод Ганцов. Олена Курило. Вінніпег. Канада, 1954. 78 с.
13. Wilhelm von Humboldt. *Gesammelte Schriften* / hrsg. von Albert Leitzmann. Berlin, 1907. T. 7. 345 s.

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2011). *Istoriia linhvofilosofskykh uchen* [History of linguistic and philosophical doctrines]. (2nd ed.) Kyiv: VTs «Akademiia». [in Ukrainian].
2. Bulakhovskiy, L. A. (1975). *Vybrani tvory v piaty tomakh. T.1. Zahalne movoznavstvo* [Selected works in five volumes. T.1. General linguistics]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Druzhynets, M. (2022). Heneza ukrainskoi literaturnoi movy u hipotezakh ta kontseptsiiakh Yu. Karpenka [The genesis of the Ukrainian literary language in the hypotheses and concepts of Y. Karpenko]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva — Notes on Ukrainian Linguistics*, 29, 24–36. <http://zum.onu.edu.ua/article/view/262342> [in Ukrainian].
4. Zhovtobriukh, M., Rusanivskiy, V., & Skliarenko, V. (1979). *Istoriia ukrainskoi movy. Fonetyka* [History of the Ukrainian language. Phonetics]. Kyiv: «Naukova dumka». [in Ukrainian].
5. Karpenko, Yu. O. (1993). Ukrainska hipoteza pokhodzhennia ukrainskoi movy [Ukrainian hypothesis of the origin of the Ukrainian language]. *Movoznavstvo — Linguistics*, 5, 3–8. [in Ukrainian].
6. Kuznetsova, H. P. (2020). Movoznavcha spadshchyna V. Simovycha ta yii rol u formuvanni fonetychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv [Linguistic heritage of V. Simovych and its role in the formation of phonetic competence of future language teachers]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka — Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*, 3(44), 95–106. doi: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2020-3-44-95-106> [in Ukrainian].
7. Kucheruk, O. A., Karaman, S. O., Karaman, O. V., & Vinnikova, N. M. (2019). Vykorystannia IKT dlia formuvannia fakhovykh kompetentnostei u maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury [Using ICT for the formation of professional competences in future teachers of Ukrainian language and literature]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia — Information Technologies and Learning Tools*, 71(3), 196–214. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_71_3_16 [in Ukrainian].
8. Plachynda, V. P. (1987). *Pavlo Hnatovych Zhytetskyi*. Kyiv: «Naukova dumka». [in Ukrainian].
9. Ukrainnyi svit. (2018). *Roland Pich Vilhelm fon Humbolt pro zviazok mizh natsionalnym kharakterom i natsionalnoiu movoiu* [Roland Pich Wilhelm von Humbolt on the relationship between national character and national language. Ukrainian world]. <https://ukrsvit1.com.ua/kultura/vykhovannia-j-osvita/roland-pich-vilhelm-fon-humboldt-pro-zv-iazok-mizh-natsionalnym-kharakterom-i-natsionalnoiu-movoiu.html> [in Ukrainian].
10. Farion, I. (2007). *Mova — краса і сила: Суспільно-креативна роль української мови в XI–середні XII ст.* [Language is beauty and power: Social and Creative Role of the Ukrainian Language in the XI–Mid-Nineteenth Century] (2nd ed.). Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». [in Ukrainian].
11. Khrystenok, V. (2009). Kryterii periodyzatsii istorii ukrainskoi movy [Criteria for Periodisation of the History of the Ukrainian Language]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova — Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 2, 169–174. [in Ukrainian].
12. Sherekh, Yu. (1954). *Vsevolod Hantsov. Olena Kurylo*. Kanada: Vinnipeh. [in Ukrainian].
13. von Humboldt, W. (1907). *Wilhelm von Humboldts gesammelte schriften*. Berlin: B. Behr. [in Germany]

Kuznetsova H.

Abstract. The article analyzes the genesis of the phonetic system of the Ukrainian language, the methods of its teaching, substantiates the significance of the historical processes of the formation of phonetics in the formation of professional competences of future teachers of Ukrainian literature. It was found that the more productive stages of the study of the phonetics of the Ukrainian language, the methods of its teaching in educational institutions were: the borderlands of the 19th–20th centuries; 20s–30s of the 20th century; times of independence of Ukraine. Approaches, methods, technologies of teaching phonetics are traced. The periods of the origin of the language,

which are hypothetically oriented by linguists on chronological aspects, are visualized. The approaches and principles on the basis of which the formation of phonetics and phonetic linguistic didactics of the Ukrainian language took place were studied: retrospective, historical, sustainable development, dynamic, «membership of the body of knowledge» (according to K. Tyshchenko). The oldest sound changes described by M. Zhovtobryukh in the monograph «History of the Ukrainian language» were analyzed and summarized. Phonetics». The results of the analysis are presented as a phonetic case «Facts from the history of native language phonetics: the oldest sound changes, their national uniqueness.»

Key words: *genesis of phonetics and methods of its teaching, linguistic didactics, method of teaching phonetics, teacher of Ukrainian language and literature, phonetic system of the Ukrainian language.*

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023

Прийнято до друку 16.10.2023

kubg.edu.ua